

סיפור זה עוסק במורכבותה של הזהות המקצועית והאישית. בתחילת המופע סיפר אכרם על כך שבילדותו העניק לו דודו את הכינוי 'נחמד'. בשלב זה במופע הוא נמנע מלציין אם הכינוי הזה היה לרוחו. אך סיפורו המאוחר יותר משלים למעשה את החוליה החסרה של הסיפור הראשון, ומאפשר לאכרם לבטא נושא מורכב וחמקמק. בעולמו הפרטי והמקצועי, הוא נוטל על עצמו את תפקיד האחראי, הטוב, הנחמד. זירת הפלייבק מאפשרת לו לשתף את עמיתיו המקצועיים בקושי שהוא חווה בתפקידו. לעתים, מתוך אותה עמדה, הוא משתוקק להשיל מעל עצמו אותן שכבות מוכרות, ולו לרגע קט, כדי לחוות סוג אחר של הוויה; משהו שהוא ההיפוך הגמור מהדרך שבה הוא מציג את עצמו, שבה הכול מכירים אותו.

ב. פלייבק ככלי טיפולי

שאלה נפוצה העולה בקרב אלה הנחשפים לראשונה לתאטרון פלייבק היא: "מה זה בדיוק - תרפיה או תאטרון?" בתאטרון פלייבק טבועים גבולות ברורים המבחינים ומגדירים אותו כשיטה תאטרלית; ובכל זאת הוא מקפל בתוכו גם ערכים טיפוליים. באווירה בטוחה, לא מאיימת, אוהדת ומקבלת, סיפורי החיים המוצגים משפיעים על קהל הצופים באופנים שונים: הם פותחים בפניהם דרכי תקשורת, הבעה והבנה. הם מחזקים את ערכם העצמי. הם מעוררים רגשות, מצייעים להם פירוש ומשחררים אותם. הם מחדדים את ההקשבה ואת האמפתיה לזולת.

בדומה לפסיכודרמה, הפלייבק יוצר ומאפשר את חוויית ההזדככות (קתרזיס) - פורקן הרגשות. אולם ההבדל הוא שהפסיכודרמה מבקשת להביא את המטופל להכרה ולהבנה כדי להביא לידי ריפוי או לכל הפחות לידי שינוי; ואילו הפלייבק מציג למשתתפיו חוויה שבה ההכרה חמקמקה והשינויים הם אך רגעיים, באים והולכים. ההמחזה האלתורית אינה מנסה לחקור בעיה ספציפית או לחשוף קונפליקטים לא מודעים ומצוקות נפשיות, אלא היא מאפשרת לספר על אודות אירועים שונים מתוך חיינו ולחזות בהם; אירועים שמחים, עצובים, שגרתיים ויוצאי דופן. בתהליך הפלייבק, אנו משחררים רגשות עצורים, מגלים דברים חדשים על חיינו, זוכים להקשבה ושואבים כוח מעצם הזדהותם של הקהל וצוות השחקנים.

על פי הוש (Hoesh), אחד מהרכיבים הטיפוליים של הפלייבק הוא האפשרות של הסיפורים המדוברים להגיב זה לזה, להשפיע זה על זה ולעתים אף לדבר זה עם זה,

אם באופן סמוי ואם בגלוי (מתוך Fox & Douber, 1999). סיפור אישי של אדם אחד עולה בעקבות סיפור אישי של אדם אחר באופן ספונטני ואסוציאטיבי, במודע או שלא במודע. בהשפיעם זה על זה, סיפורי החיים המסופרים מאפשרים להיבטים רגשיים בסיפור לעבור תהליך של עיבוד וטרנספורמציה.

”אני מספרת את הסיפור הזה כי אני רוצה שתעזרו לי למצוא פתרון ושתגידו לי מה עליי לעשות”, כך פתחה את סיפורה אישה במהלך אחד ממופעי הפלייבק. למרות הכמיהה הלגיטימית להיעזר בפלייבק כמעין מורה נבוכים החושף בפנינו לא רק את הנתיבים שבהם הלכנו, אלא גם את אלה שאנו עתידים להלך בהם. מדובר בשיטה דרמטית המנועה ממתן עצות; שיטה שאינה מתיימרת להבין ולרפא את מכלול בעיותיו וקשייו של האדם. אמנם ההתמחה המאולתרת של סיפור מהחיים עשויה לנגוע, לרגש, לעורר מחשבות ולעתים אף לגבש תובנות חדשות, אך עם זאת עלינו לזכור שמדובר באירוע תאטרלי חד-פעמי המוצג בפני קהל. אדרבה, ערכיו הטיפוליים של הפלייבק באים לידי ביטוי דווקא בהיותו מובחן כסוג של תאטרון; תאטרון ההופך חוויות אישיות לאירוע דרמטי קולקטיבי; אירוע המשתמש באמנות הדרמה ובתהליך היצירתי האלתורי כדי לאשר ולאשש חוויות אנושיות, לגלות משמעויות נוספות - לעתים פיוטיות - בהוויה האנושית, לגרום להנאה ולעורר השראה.

הפלייבק יוצר עבור משתתפיו תשתית בטוחה, שוויונית ובלתי שיפוטית להעלאת רגעים ומצבים מחיי האדם. לא די בכך שהאדם המוזמן לספר סיפור בוחר אילו תכנים הוא רוצה לשתף את הקהל ואילו פרטים הוא מעדיף לשמור לעצמו. גם צוות הפלייבק מחויב לכבד את הסיפור ולשמור על המספר; כלומר להבטיח שהסיפור והצגתו לא יתפתחו לסוג של התערטלות העלולה להותיר את בעליו פגיע או חשוף.

הדמויות הפועלות במסגרת הפלייבק - מנחה, שחקנים, מוזיקאים - אינן מזהות כדמויות סמכותיות מטפלות. מסיבה זו הסיפורים המסופרים במהלך מופע או סדנה אינם זוכים לכל סוג של ניתוח או פרשנות פסיכולוגית. מנחה הפלייבק מופקד על איסוף ועל ליכוד חומרי הגלם של הסיפור, ואילו צוות השחקנים והמוזיקאים מעניקים לסיפור פרשנות יצירתית שאינה נושאת אופי טיפולי.

המפגש בין פלייבק לקהל של חולים אינו שונה באופן מהותי ממפגשים עם קהלים אחרים. בשונה מהמצופה, הפלייבק יכול לסייע לחולה לבטא לא רק סיפורים הקשורים במחלה, אלא גם סיפורים העוסקים בהווייתו האחרת כאדם בריא. סיפורי החיים

המסופרים והמאולתרים עשויים להעניק לחולה סוג של הפוגה ומרחק מהמחלה עצמה. הפלייבק משרת את קהלו בצורה הטובה ביותר כשהוא משוחרר מכל 'דעה קדומה' המכתיבה מראש מה ירצה או צריך הקהל לספר. כליו הדרמטיים עשויים לחזק לא רק את החולה, אלא גם את הסביבה הקרובה התומכת בו ומלווה אותו. במופע פלייבק שנערך במחלקה אונקולוגית והוצג בפני ילדים חולי סרטן ומשפחותיהם, בחרו בני המשפחה לספר סיפורים מהווי חייהם היום-יומי: אח ואחות של חולה סיפרו כיצד רבו על ספר קומיקס במהלך נסיעתם במכונית בדרך לבית החולים; אחות קטנה של חולה סיפרה על האבן המיוחדת ביותר באוסף האבנים שלה; אחות של חולה אחר סיפרה כיצד הלכה לאיבוד בקניון; ואם לתינוק חולה סיפרה כיצד בהיותה ילדה כמעט טבעה בים. הנה סיפורה:

יד ענקית תופסת אותי חזק - סיפור

"הייתי אז קטנה כשיצאנו יום אחד לחוף הים. כל המשפחה הייתה שם וגם כמה חברות שאתן נכנסתי למים. אני זוכרת איך פתאום הרגשתי שאני טובעת בתוך המים ולא מצליחה יותר לנשום. ואיך פתאום אני מרגישה יד ענקית תופסת אותי חזק ומושכת אותי משם. זה היה הדוד שלי, יוסף. אני לא יודעת איך הוא ראה אותי, אבל הוא הוציא אותי משם והציל אותי. עד היום אני פוחדת פחד מוות מהים".

יד ענקית, תופסת אותי חזק - פלייבק: תבנית היונייט

שחקן אחד מתחיל לשיר את השיר: "בים לבן קבוצת שחורים קוטפת. בשדה כותנה קוטפת כל היום". צוות השחקנים מצטרף לקנון בעודו מחוץ לבמה. כשהשיר גווע, נכנס שחקן למרכז הבמה בתור הים. תנועותיו מימיות וגליות. הוא מחייך לקהל, ותוך כדי תנועה אומר: "היום אני ים לבן. היום מתחשק לי לקטוף... לקטוף, לקטוף, לקטוף". לבמה נכנסת שחקנית בתור המספרת. היא נראית מאושרת. "איזה כיף להיות פה במים עם כל החברות. הנה אני רואה מרחוק את אימא ודוד יוסף". היא מנופפת לעבר הקהל. תנועות הניפוף הופכות בהדרגה לתנועות שחייה. ככל שתנועותיו של הים גדלות, תנועותיה של המספרת-הילדה נחלשות ושוקעות מטה. לפתע משתנה סבר פניה הנינוח

לכדי מצוקה ופחד. היים מקיף אותה בגופו ומתחיל לשיר באופן מעוות את הקנון. המספרת-הילדה מנופפת בחוסר אונים בזרועותיה. לבמה נכנס שחקן נוסף בתור יוסף. כפות ידיו פרושות ונעות מצד לצד כמו שני פנסים. הוא קורא לעברה: "אני מחזיק אותך". המספרת פורסת לעברו את כפות ידיה באותו אופן. היא משיבה במלמול רפה: "יוסף, יוסף". ידיהם נפגשות ותופסות אלה באלה. היים נסוג לירכתי במה. המספרת פונה לעברו ואומרת: "אתה, שמור מרחק ממני. תישאר שם. תמיד שם. אתה שומע אותי?" היים לא משיב. השחקנים קופאים על מקומם ב'פריז'. מבטם מופנה לעבר המספרת.

הזירה שיצר הפלייבק אפשרה לבני משפחותיהם של הילדים החולים לעורר ולהשמיע גם את הקולות הלא מדוברים המלווים את החולה ואת סביבתו: הקול המביע כעס על המחלה; הקול המקנא לעתים במעמד המיוחד שהחולה זוכה לו; הקול המביע את חוסר האונים של החולה ובני משפחתו, את אובדן הדרך, את הפחד, את החשש מהמוות המרחף ומאיים על החולים במחלקה ואת ההיערכות המכאיבה לקראת בואו; והקול המביע את האמונה באפשרות ההצלה.

במרחב חדש של הזדהות, זכו הילדים החולים להפוגה ממחלתם, ואילו בני המשפחות הצליחו לשחרר לשעה קלה את רגשותיהם. כשמדובר בשימוש בפלייבק בקרב קהל של חולים, יש למלא אחר שלושה הנחיות עיקריות:

1. שמירה על המעמד השוויוני בין צוות הפלייבק לקהל, כלומר להימנע מהפיתוי להיכנס לעמדה טיפולית בהצגה או בהנחיה.
2. התייחסות של צוות הפלייבק לקהל כקהל של מספרים היכולים לספר על כל דבר מחייהם. אם ברצונו של חולה להעלות סיפור הקשור במחלתו, הדבר צריך לנבוע מתוך בחירתו האישית.
3. מתן אפשרות לבני משפחה ואף לצוות הרפואי לספר סיפורים. הפלייבק מלכד את הקהל לקבוצה אחת, ובה כל אחד יכול לספר את סיפורו. כך קבוצות השונות בזהותן - חולים, בני משפחה, אחיות, רופאים - הופכות באחת לקהילה של מספרים השותפים לאירוע דרמטי.

שיטת פלייבק מיושמת כיום במסגרות טיפוליות מגוונות. מן הצד האחד המטפלים בוחרים להיעזר בשיטה כדי לאפשר למטופליהם לספר סיפורים, ובכך לשחרר את

רגשותיהם; מן הצד האחר סדנאות ומופעי פלייבק מסייעים לאנשי המקצועות הטיפוליים לבטא בחופשיות דילמות מעולמם המקצועי, להתבונן בעצמם כמטפלים ולבחון את החוויה המורכבת של טיפול באנשים בעלי מצוקות וצרכים שונים. זו דרך יעילה המאפשרת ביטוי לאותם רגשות מודחקים או מרוסנים המלווים מטפלים ורופאים בתפקידם. הצפייה המשותפת במצבים מוכרים וחריגים מעולם העבודה מפיגה במקצת את הבדידות המקצועית ומעניקה חוסן נפשי עבור אנשי מקצוע המתמודדים עם מפגש יום-יומי תובעני.

על כיסא המספרים של הפלייבק מדווחים מטפלים ורופאים על עומס ועל שחיקה בעבודתם. הם מתארים את הקושי להדוף לחצים וליצור הפרדה ברורה בין הבית לעבודה ואת שגרת המעברים התדירים בין הצלחות לכישלונות, בין רגעי סיפוק למצבים של ייאוש ואוזלת יד. הנה דוגמה מסיפורו של רופא ילדים:

בן קצת וחצי - סיפור

"קיבלנו למחלקה ילדה שהייתה משובבת נפש. ילדה יוצאת דופן. יצרתי קשר עמה מיד. היא כל הזמן חייכה, קיפצה ושרה. עשינו לה את הבדיקות. הייתי בטוח שהכול בסדר. ואז אני מתבונן בבדיקות ורואה ששום דבר לא בסדר. הדיאגנוזה קשה. אני מדבר עם האבא ומסביר לו את המצב. הוא מקשיב, לא אומר כלום, ואז הוא שואל אותי: 'ד"ר, איך נספר לה?' אני מביט אליו במבוכה כי זה בדיוק מה שרציתי לשאול אותו. איך לספר לה? איך לספר לה? אני רופא בתחילת דרכי, לא כמו רוב הרופאים במחלקה שלי. בסך הכול בן קצת וחצי. אז איך מספרים לה דבר כזה?"

בן קצת וחצי - פלייבק: תכנית המקהלה

צוות השחקנים עומד מלוכד כגוש אחד. שחקן אחד מתחיל בפעולה תנועתית של משחק בחבל. למשחק מתווספת קריאה: "אחת, שתיים, בהפסקות שתיים". חברי הצוות (המקהלה) מצטרפים אליו. כולם משחקים באופן משובב נפש בחבל תוך כדי קריאה "אחד, שתיים, בהפסקות שתיים". שחקנית שנייה יוזמת אקט תנועתי חדש: היא נעמדת במקומה ושרה ברוך ובאופטימיות: "הכול בסדר, הכול... הכול בסדר". המקהלה נעמדת במקומה ומצטרפת אליה

בשירה. שחקן שלישי מציע פעולה נוספת. הוא מביט בנייר שבידו ואומר בתימהון: "אין כאן דבר אחד שהוא בסדר". המקהלה מגיבה ליוזמתו וחוזרת בווריאציות שונות על המשפט: "אין כאן דבר אחד שהוא בסדר, אין כאן דבר אחד בסדר". שחקנית רביעית מעלה את הפעולה הבאה: היא מתכופפת ומתכווצת בחוסר אונים. מקהלת השחקנים מצטרפת אליה. ארבעת השחקנים מתכופפים אף הם מטה. כולם נראים קטנים ונואשים. שחקן אחרון יוזם את המחווה התנועתית האחרונה: ידיו פרושות לצדדים בחוסר אונים ובקול רפה הוא לוחש: "בן קצת וחצי". מקהלת הקולות מהדהדת: "בן קצת וחצי, בן קצת וחצי".

זירת הפלייבק מתירה לרופאים להיות אנושיים ובעלי רגשות: אנשים החשים אמפתיה, דאגה, תסכול, חוסר אונים, ולעתים אף כעס כלפי מטופליהם. בזירה זו הם יכולים להיזכר במצבים בהם היו בעצמם חולים שנזקקו לטיפול, או ברגעים מילדותם שעיצבו את זהותם המקצועית. הנה זיכרון מוקדם של רופא ותיק:

בואי אוכלת את בוא - סיפור

"כשהייתי ילד קיבלתי במתנה אוגר ואוגרת. לאוגר קראנו 'בוא' ולאוגרת האימא קראנו 'בוא'. יום אחד אני נכנס לחדר ורואה שבואי אוכלת את בוא. את כולו. זה היה מראה מחריד. אני חושב שזה היה המפגש הראשון שלי עם מוות (מחייך לעצמו). אולי זה היה הרגע שהבנתי שאני רוצה להיות רופא".

בואי אוכלת את בוא - פלייבק: תבנית היוניט'י

מצד ימין של הבמה מציצה שחקנית כאוגרת. היא מרחיחה סביבה ומביטה כה וכה, מחפשת אחר בנה האוגר. "בוא?" היא קוראת בקול צייצני. מצד שמאל של הבמה מגיח שחקן נוסף כאוגר. הוא מחקה בהערצה את תנועותיה של אמו. מרחיח ותר בעיניו אחר כל צעד ושעל שלה. "בואי?" הוא משיב בצייצניות צייטנית. השניים נפגשים. מרחיחים זה את זה. המוזיקה מצטרפת אליהם ומדרבנת אותם ליצור מעין מחול אהבה. לאט לאט אופי המוזיקה משתנה: היא הופכת מהירה. זוג האוגרים מסתחרר. מחול האהבה הופך למחול מוות. בשלב

זה נכנסת שחקנית נוספת לסצנה בתור המספר. היא מתבוננת בסצנה בחלחלה ובחוסר אונים. הריקוד המשונה ממשיך, רק שענתה האוגר רוקד ברפיון ובאדישות, כאילו לא נותרה בו עוד רוח חיים. האוגרת שנמצאת במצב של טרנס מסחרר אינה מבחינה בו יותר. המוזיקה נפסקת בפתאומיות, וגופו של האוגר צונח. האוגרת ממשיכה לחולל בריכוז, כשהיא אוחזת בבטנה. השחקנית המגלמת את הילד מהלכת בין האוגרת האם לבין האוגר המת, בנסותה להבין את הדרמה שהתחוללה זה עתה. בהדרגה היא מתחילה לשיר. היא שרה גרסה מאולתרת של השיר סליחות של לאה גולדברג: "באת אליי את עיניי לפקוח... וניחוח לילו של הגוף" היא חוזרת על המילה 'גוף' פעמים מספר וממששת את גופה. שתי השחקניות קופאות על מקומן ב'פריז'. צוות השחקנים מפנה את מבטו חזרה למספר.

ג. פלייבק כבבואה ארגונית

ידע ומיומנות אינם פוטרים את איש המקצוע מהתמודדות עם מגוון רגשות המלווים אותו במהלך חייו המקצועיים. העולם הרגשי של כולנו מורכב מתפיסות 'עצמי' שונות. באופן טבעי אנו מביאים לעבודה זהויות נוספות המושפעות מהאופן שבו אנו חווים את עצמנו בתפקיד שאנו ממלאים ומהאופן שעמיתינו חווים אותנו. גם המנוסים שבאנשי המקצוע מופתעים לא אחת מעוצמת הרגשות המתעוררים במהלך סיטואציות 'מקצועיות'. לרגשות אלו השפעה רבה על קבלת ההחלטות שלנו, והם בבחינת שותפים סמויים לכל אינטראקציה מקצועית.

מסגרות ארגוניות רבות מוצאות בתאטרון פלייבק ערוץ תקשורת וכלי גיבוש יעיל בין העובדים. בזירה הדרמטית של הפלייבק מופיעים קונפליקטים, דילמות ומצבים מחיי העבודה המתרחשים בין עובדים, לקוחות, פציינטים, ספקי שירות ומנהלים. בשונה מפלייבק לקהלים מעורבים, לקהל הארגונים מכנה משותף מוצהר. גם כאשר הוא מכיל אנשים בעלי תפקידים שונים בתוך הארגון, הרי שאת כולם מאחדת הזהות והשייכות לארגון ולמטרותיו. אולם בתוך המכנה המשותף והשיח הארגוני, שנשמע לכאורה כקול אחד, מסתתרים קולות אינדיבידואליים, המבטאים תפיסות מורכבות ושונות הקשורות בחוויית העבודה. מעגל הסיפורים שיוצר הפלייבק מאפשר לקהל הארגוני להתייחס להווה, לעבר ולעתיד של מקום העבודה. לעתים קרובות, דווקא הסיפור שלכאורה